

Giriş:

"Bilim Felsefesi" açısından bakıldığında, "bilimin, bütün mes'elelerimizi, çözmeye yetkili sihirli bir değnek olmadığı ancak belli nitelikteki problemlere uygulandığında etkin olduğu genellikle bilinmektedir. Ne var ki, bilimin kapsam ve sınırlarını kesinlikle belirleme, çok zor olduğundan hangi mes'elelerin ilmi incelemeye konu olabileceği, hangi mes'elelerin olmayacağı öteden beri sürüp gelen bir tartışmadır. ⁽¹⁾ Kapsam ve sınırlarını kesinlikle belirleme imkânı çok zor olan ilimlerin başında, sosyal ve beşerî ilimler gelmektedir. Psikoloji, Etnoloji, Antropoloji, Ekonomi, Eğitim, Teoloji ve Felsefe bu ilimlerden başlıcalarıdır.

Her ilim ve her bilgi, en az o ilmi yapan açısından insanla ilgili olduğu halde, insana ait her bilginin pozitif bir değere sahip olduğu söylenemez. İnsanın niçin yaratıldığı, hayatın anlamı, mutlak iyi ve mutlak kötünün veya mutlak duygunun ne olduğu ilmi usullerle cevaplandırılmaz. ⁽²⁾ Tabii ve pozitif ilimler, insan zihninin tabiat olaylarına adapte olması ve bilinen metodların kullanılmasıyla kurulmuştur. Bilinen metodlar ise, gözlem, deney ve bu yollardan genellemeye ve çözümlmeye gitmektir. İlmî şüphe, araştırmanın başlangıç noktası, soğukkanlılık, peşin hükümlerden uzak olma ve tarafsızlık ilmî anlayışın ilk ve zarurî şartlarıdır. Bu araştırma metoduyla elde edilen ilmî neticeler ve hükümler, sade ve tek boyutludur, ve kesinlik ifade eder. Pozitif ilimlerin bu kesinliği ise, sebep netice münasebetlerinin tayin ettiği "Determinizm" prensibi gereğidir. Fakat aynı metod, psikolojik, sosyolojik ve tarihî olaylara uygulandığı zaman, pozitif ilimlerdeki kadar kesin ve net neticeler elde edilememektedir. Çünkü işin içine bütünüyle insan unsuru girmiştir. Bu nedenle tabiat olaylarında olduğu gibi kesin genellemeler yapmak imkânı yoktur.

Pozitif ilimler veya pozitif düşünce, yapısı ve metodu gereği, "materyalist bir dünya görüşüne yol açacak niteliktedir." ⁽³⁾ Kur'an araştırmalarında ise, ilmî şüphe metodu demek olan pozitif düşüncenin yeri yoktur. Zira Kur'an'a inanmak ve söylediklerinin doğruluğunu peşinen kabul etmek, mü'min olmanın gereğidir. İman, peşinden kabul etmeyi ve tasdiği gerektirir. Pozitif düşüncede ise, ilmî de olsa bir şüphe mevcuttur. Şüphe ile imanın uzlaşması mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an araştırmacıları, şayet mü'min ise, işe ve araştırmaya peşin hüküm ve kanaatle girecektir. Çünkü bu peşin hüküm ve kanaat olmadan iman olmaz. İman, tasdik demektir. ⁽⁴⁾

İlmî şahadaki kültüre, "Medeniyet" adı verilmektedir. ⁽⁵⁾ Bu sahada araştırma yapan "Medeniyet Tarihçileri", genellikle pozitif düşünce metodunu kullanmışlar ve bazı neticelere ulaşmışlardır. Varılan bu

neticelerin sonuçları, tartışma konusudur. Zira pozitif düşünce metodu, bu sahada bir Fizik ve Kimya'da olduğu gibi kesin ve net neticeler vermemektedir. Bu metodun bu sahaya tatbiki, maddeye olan tatbiki gibi kolay değil, bilakis çok zordur. Bu nedenle hata ihtimali de o nisbette çoktur.

Kur'an-ı Kerim, Allah kelâmıdır. İnsanlara, Allah tarafından Peygamberi Hz.Muhammed vasıtasıyla gönderilmiştir. Müslüman; Allah'a, Peygamberi Hz.Muhammed'e ve Kur'an'a inanmak zorundadır. Kur'an'ın muhatabı insan, özellikle inanan insandır. Kur'an'ın amacı, insanın hidayeti ve onun mutluluğudur. Kur'an, bir yandan bunu sağlarken, diğer yandan da insanlık tarihi ve geçirdiği devreler hakkında insanlara bilgi vermektedir.

Bu araştırmamızda, insanlık tarihi açısından Kur'an'ı Kerim'de medeniyet problemini ele alacak ve konuya Kur'an'da zikredildiği kadarıyla yaklaşılmaya çalışacağız. Pozitif düşünce metodu ile insanlık tarihini inceleyen medeniyet tarihçileri yanında, Kur'an açısından uygarlık tarihini, yine Kur'an'a göre değerlendirmeye çalışacağız.

Tarihçilerin özellikle medeniyet tarihçilerinin dayandığı delillerden birisi de tekâmül (evolution) nazariyesidir. 19.yüzyılın son yarısında tekâmül fikri, çok tutunmuş adeta diğer fikir ve düşüncelere karşı bir fikir istilâsında bulunmuştur. Bu teoriye göre, kâinatta her şey, basitten mükemmele doğru gider. En ileri ve en yüksek psikolojik, sosyolojik, ekonomik, tarihî ve dinî kurumlar, en ibtidai şekilden başlayarak bugünkü karmaşık ve kompleks yapısına kavuşmuşlardır. Medeniyet, teknik ve diğer sosyal kurumlar da bu kanuna tabidirler. Aynı şekilde bugünkü yüksek dinler de, iptidai dinlerin tekâmülü ile Allah fikrine ulaşmışlardır. Naturizm (Tabiatçılık) ve Animizm (Ruhculuk) den çok tanrılı dinlere, çok tanrılı dinlerden de tek tanrılı dinlere gelinmiştir.

"Bu nazariyeye göre, medeniyet, ilk vahşet devrinden bugüne kadar devamlı bir ilerleme ve gelişme göstermiştir. Tekâmül, daima mükrekkebe, mütecanis şekillerden mütecanis olmayanlara geçmek üzere tek istikametli bir hat halinde, muhtelif merhale ve safhalardan geçerek meydana gelmiştir. Bugünkü ibtidai kavimlerin kültür seviyelerinde bu tekâmülün muhtelif merhale ve safhalarını canlı bir şekilde müşahade etmek mümkündür. Zira bunlar, mevcut veya maziye karışmış her cemiyetin vahşilikten, yahut barbarlıktan medeniyete erişmek için ağır ağır geçmek mecburiyetinde olduğu zahmeti, ıstıraplarla dolu safhalarda pineklemiş veya merhaleye tekrar dönmüş eski medeniyetlerin mümessillerinden ibarettir.

Bu itibarla ibtidai kavimlerin teşkilatında, örf ve adetlerinde, kanunlarında, dinlerinde, sanatlarında, eski medeniyetlerin bakiye ve izleri canlı bir şekilde görülebilir. Bu ekol mensupları, mahdud da olsa ele

(1) Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, İstanbul, 1979, s.61.

(2) Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, 1979, s.3.

(3) Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s.164.

(4) Ebu'l Hasan el-Es'âri, *Kitabu'l Luma'*, Mısır, 1954, s.123, Ebu Mansur Maturidi, *Kitabu't Tevhid*, İstanbul 1979, s.375, 376.

(5) B.Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.98. Kültür, geniş sapsamli bir kelimedir. Bu kelimenin dört ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir: 1. İlmî şahadaki kültür, medeniyettir. 2. Beşerî anlamdaki kültür, eğitim ve öğretimdir. 3. Estetik alandaki kültür, güzel sanatlardır. 4. Maddî ve biyolojik alandaki kültür, üreme, tarım, ekin, çoğalma ve yetiştirilmedir. (B.Güvenç, a.g.e. s.99).

geçen -tarihten önceye ait- arkeoloji malzemelerinde nazariyelerinin doğruluğuna dair deliller bulduklarına kanidirler.⁽⁶⁾

Kültürün maddî kısımlarında, bilhassa teknik sahada, noksan da olsa tarihî vesikalar, arkeolojik deliller bulmak suretiyle kısmî tekâmül safhaları tesbit etmek mümkün görünse bile, bunu diğer sahalara tatbik etmek muhtelif sebeplerden dolayı kolay değildir. Bir defa en basit bir müşahade bile, bir çok sahalarda sosyal değişmelerin aynı istikamette bir hat takip etmekten ziyade, devirden devire değişen bir gidip gelme şeklinde meydana geldiğini göstermektedir.⁽⁷⁾

Evrim inancı, sadece hayat olaylarına uygulanmamış, bilakis tarih, sosyoloji ve ekonomi gibi alanlara da uygulanmıştır. Dinî inancın gelişmesinde Totemizm, Animizm, Politeizm ve Teizm evrimlerinden söz edildiği gibi, ekonomik gelişmede de kominal, feodal, kapitalist ve komünist evrimlerden de söz edilir olmuştur. Daha basit ve öz bir ifade ile söyleyecek olursak, hayatın, olayların ve inancın tek yönlü bir hareket çizgisini takip ettiği var sayılmıştır. Halbuki tarihe bakılacak olursa görülür ki, medenî Mısırlılarla Asurluların putperestlik içinde bulundukları sırada göçebe bir hayat süren İbraniler, tevhid inancına sahiptirler. Aynı şekilde Araplar, on dört asır önce hem de bedevî iken, tevhid inancına kavuştukları halde, Avrupalılar, hâlâ teslîs inancı içindedirler.

Aynı şekilde Au.O.Comte'un ileri sürdüğü ve bununla da dinî düşüncüyü inkâr ettiği üç hâl kanunu da tarih açısından doğru kabul edilse bile, felsefî düşünce itibarıyla kesinlikle doğru değildir. Zira teoloji, metafizik ve bilim ayrı ayrı sahalarda yer almaktadır. Bununla beraber bu üç safhayı birbirinden ayıran çizgi, hiç bir zaman kesin olmamıştır. Onun ileri sürdüğü üç hâl kanunu, birbiri ardına gelen dönemleri değil, her çağda her millette bulunabilecek geçici arzu ve hevesleri ifade etmektedir. Pek tabii dir ki, milletler, hep aynı gelişme çizgisinde bulunacak demek değildir. Milletler, bir konuda gelişip ilerlerken, diğer konularda gerileyerek aynı çizgide bulunmayabilirler.

İnsanlığın gelişmesine yardım eden ve onu sağlayan ilimdir. İlim, yalnız bir milletin, hatta yalnız bir kıt'anın malı değildir. İlim beynelmileldir. Pozitif ilimler, biyoloji, tıp, fizik, matematik ve kimya gibi ilimler ve metodları, milletlerarasıdır. Metodları hariç, sosyal ilimler ise, millîdir. Zira her milletin, ayrı bir geleneği, ayrı bir dini, hukuku, içtimai yapısı ve ahlâk anlayışı vardır. Pozitif ilimler, bir milletin maddî yapısını, sosyal ilimler ise ruh yapısını oluştururlar. Fizik, kimya ve teknoloji, her yerde fizik, kimya ve teknolojidir. İnsanın biyolojik yapısı ve tıp da her yerde aynıdır. Fakat insan ruhu, huyu, karakteri, ahlâk telâkkisi, toplum yapısı, gelenekleri her yerde aynı değildir. Bir milleti, millet yapan da maddî değil, mane-

vî yapısıdır. Bununla beraber ilim, gelişip tekâmül ettiği sosyal, siyasî ve coğrafi çevrenin az veya çok karakterini de taşır. Bu sebeble Çin, Yunan, Asya ve İslâm medeniyetlerinden bahsedilmektedir.

Bu izâh tarzı da gösteriyor ki, "millî kültür ile medeniyet arasında hem birleşme noktası hem de ayrılık noktaları vardır. Kültür millî olduğu halde medeniyet milletlerarasıdır."⁽⁸⁾

I. KÜLTÜR VE MEDENİYET

"Medeniyet, bütün kültür, eğitim türleri, san'atlar ve teknolojileridir"⁽⁹⁾ diye tanımlansa da, kültür medeniyetten farklıdır. Medeniyet, insanlığın maddî yönünü, kültür ise, manevî yönünü temsil eder. Kültürün medeniyetle münasebeti, ruhun bedenle olan münasebetine benzer. Medeniyet farklılıkları, maddî terakkî farklılıklarından, kültür farklılıkları ise, manevî terakkî farklılıklarından ileri gelir. Bir milletin kültürü, dinî ve ahlakî eğitim ve öğretimin te'siri altında gelişen fikirler ve ideallerden teşekkül eder. Denilebilir ki, dinî ve ahlakî eğitim ve öğretim, kültürün temelini oluşturur.

Medeniyet devirleri ve kültür devirleri, bazen ayrı, bazen de birlikte bulunur. Bazen bir millet, yüksek bir kültüre sahip olmaksızın, yüksek bir medeniyete sahip olabilir. Roma, en ihtişamlı devresinde yüksek bir medeniyete erişti, fakat kültürü yoktu. Zira Roma san'atı ve felsefesi, temel bir ideolojiden doğmamıştı. Varlığının ilk iki yüzyılı içinde de Hristiyanlık, dünyaya orijinal bir medeniyet vermedi, fakat çok yüksek bir kültür verdi. Roma Hristiyan olduğu zaman bir medeniyete hem de bir kültüre sahip olmuştur. Bugün Avrupa, hem bir medeniyete hem de bir kültüre sahiptir.

İslâmîyetin zuhurundan evvel ortaya çıkan medeniyetler ve kültürler, his ve fikre hitabetme ve düşünüş bakımından üniversal değillerdi. Çünkü üniversal bir prensipten çıkmıyorlardı. Din ve medeniyet, aynı kökten fıskıran dallara benziyordu. Böyle bir benzerlik arzettikleri zaman bile hakikî bir birlikten mahrumdular. Yahudî dininde medeniyet ve kültürü birleştirmek için bir teşebbüs yapıldığı muhakkaktır. Eski Ahit'te sosyal fikirler ve idealler ile maddî telâkkiler, büyük ölçüde birleştirilmiştir, ve her ikisi de din etrafında toplanmıştır. Hz.Musa, İsrail'e hem bir din hem de bir medeniyet vermiştir. Bununla beraber Hz.Musa, o nesilden iyi vatandaşlar yetiştirmeye muvaffak olamamıştır. Zira O'na isyan etmişler ve rıyâkar bir duruma düşmüşlerdir. Hristiyanlık da aynı neticeye ma'ruz kalmıştır. Mükemmellik ancak Kur'an'da ifadesini bulmuştur.⁽¹⁰⁾

Eski medeniyetlerde şehir ve medeniyet, adeta özdeşleştirilmiş ve özdeş düşünülmüştür. Onun için dir ki, medine ve medeniyet aynı kökten gelir. Arap-

(6) Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul, 1969, s.8.

(7) M.Turhan, a.g.e. s.9.

(8) Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul,1970,s.30-31, İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul,1970,s.54.

(9) B.Güvenç, *İnsan ve Kültür*,s.99.

(10) Mirza Besiruddin Mahmud Ahmed, *Kur'an-ı Kerim'in Tetkikine Giriş*, Ter: Sinasi Siber, Ankara, 1960,s.19-25 den özetlenmiştir.

çadaki bu eşsiz dil ve anlam birliği, şehir ve medeniyet arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. İlk medeniyet Ortadoğu'da özellikle Arap yarımadasında ortaya çıkmıştır. Fakat medeniyetin merkezi sabit bir noktada kalmamıştır. Mezopotamya, Mısır, Frek, Roma ve yeniden İslâm dini ile birlikte Arap yarımadası arasında dolaşıp durmuştur.

Medeniyetin bir takım şartları ve temelleri mevcuttur. Will Durant'a göre, bu şartlar, jeolojik, coğrafi, ekonomik, ırkî ve psikolojik şartlardır.⁽¹¹⁾ Yine W.Durant'a göre medeniyetin temelleri, ekonomik, siyasî, ahlâkî ve zihnidir.⁽¹²⁾ Kültür, ziraatı, medeniyet ise, şehri hatırlar. Medeniyet, bir bakıma, medenî alışkanlıklardır.⁽¹³⁾ Kenneth Boulding'e göre de medeniyetin başlıca âlâmeti, sitedir. Medeniyet kelimesinin kökü de bu iddiayı destekler mahiyettedir.⁽¹⁴⁾ O'na göre Babil'deki astronomi Eski Yunanlıların geometrisi, ve Arapların cebiri istikbaldeki büyük bilgi ve teknoloji dalgasının birer müjdecisidir.⁽¹⁵⁾

Medeniyet, insan neslinin meydana getirdiği ve oluşturduğu bir bütündür. Onun özünü ve ruhunu şekillendiren insandır. İnsan eli değmemiş, insan emeği geçmemiş kısaca insanın damgasını taşımayan hiç bir varlık, medeniyet içinde yer almaz. Medeniyet, insanın düşünmeye, kafa yormaya, çehresini değiştirmeye, bulunduğu yere kendi damgasını vurmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. İnsansız medeniyet, medeniyetsiz de insan yoktur. Medeniyet insanla başlamış ve yine insanla sona erecektir. Bu nedenle insan bulunmayan yerde medeniyet, medeniyetin bulunmadığı yerde de insan yoktur.

Medeniyetin doğuşunda insan unsurundan sonra tabiat unsuru gelir. Ağaç olmayan yerde ağaçla, taş olmayan yerde de taş ile ilgili kültür eserlerine raslanamaz. Kur'an'a göre tabiat, ay, yıldız, güneş ve bütün kâinat insanın hizmetine sunulmuştur. İnsan, bunlardan istifade edecek ve medeniyetini kuracaktır. Kâinatın var oluş amacı, insana hizmet ve konforunu temin etmektir. İnsanın amacı da, Rabbine kulluk etmek ve O'nu daima zihninde canlı tutmaktır. Zira insan, yeryüzünde Allah'ın halifesidir.⁽¹⁶⁾

Allah, insanı bir takım yetenek ve bilgilerle donatmış, ona akıl ve imkân vermiştir. İnsan bu bilgi, imkân ve yeteneğini kullanarak Allah'a karşı kulluk vazifesinde bulunacak ve O'na isyan etmeyecektir. Bunun karşılığında da, yeryüzündeki bütün imkânlardan ve nimetlerden istifade edecektir. Akınlı ve zekâsını kullanarak maddeye şekil verecek ve yeni yeni keşifler ve aletler yapacaktır. Her şey, insanın rahat ve konforu içindir. Fakat bu rahatlık ve konfor, onu azdırmayacak ve Allah'ı unutturmayacaktır. Şayet, azdırır ve unutturur ise, o zaman kendisine bir uvarı

gelecek ve kendisini ikaz edecektir. Yine de azgınlığa ve isyana devam ederse, o zaman da cezalandırılacaktır. İşte peygamberlerin ve kitapların sık sık gelişi bu sebeptendir. Her gelen peygamber ve getirdiği her kitap, insanoğluna yeni yeni imkânlar, bilgiler ve rahatlığını sağlayacak farklı şeyler getirmiştir. Medeniyetlerin ve kültürlerin gelişmesinde, peygamberlerin ve getirdikleri kitapların çok büyük katkısı ve etkisi olmuştur. Dinî düşünce ve fikirlerden uzak, sadece arkeolojik bulgular ve bunlara dayanılarak ileri sürülen bir takım varsayımlarla yazılan medeniyet tarihi kitaplarında ele alınmayan en önemli konu da işte budur. Bu tarz kitaplarda ve pozitif düşünce sisteminde, medeniyetin oluşmasında ve gelişmesinde dinin rolü ve fonksiyonu ya hiç ele alınmaz, ya da çok eksik ne noksan olarak ele alınır. Sanki insan, bütün medeniyeti ve kültürü tek başına ve tesadüflerin yardımı ile var etmiş ve yoktan ortaya çıkartmıştır. Halbuki Kur'an, insanlık tarihini, ibret için insanlara arzederken bu konularda da bilgi vermekte ve medeniyetin gelişmesinde ve kültürün artmasında peygamberlerin rolünü açıkça belirtmektedir.

1. MEDENİYETİN OLUŞMASINDA İLK PEYGAMBERİN ROLÜ

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, Hz.Adem'e isimlerin hepsini öğrettiğini açıklamaktadır.⁽¹⁷⁾ Hz.Adem, ilk insan ve ilk peygamberdir. İbn Abbas'a göre, bu öğretilen isimler arasında insanın insanı, hayvanı, yeryüzünü, ovayı, dağı, denizi ve benzer diğer şeyleri tanımaya yarayan şeyler bulunmaktadır.⁽¹⁸⁾ İbn Kesir'de yine İbn Abbas'dan yapılan bir diğer nakle göre, bu isimlere ilâveten yemek tabağı ve tencere de Hz.Adem'in bildiği isimler arasındadır.⁽¹⁹⁾

Buharî'nin Enes b.Enes kanalıyla Hz.Peygamber'den yaptığı bir rivâyette de, Allah, Hz.Adem'e bütün isimleri öğretmiştir.⁽²⁰⁾ Hz.Adem, bütün isimleri öğrenmiş olarak yeryüzüne eşi Havva ile birlikte inmiş ve ilk aileyi kurmuştur. İlk evlilik müessesesini de, Hz.Adem ile Havva oluşturmuşlardır. İlk insan toplumu ise, Hz.Adem'in çocukları tarafından kurulmuştur. Hz.Adem'in ilk insan ve ilk peygamber olması avantajını ve sıkıntısını dikkate alırsak, dünya hayatı ile ilgili konularda ve itibaklarını sağlayacak mes'elelerde Allah'ın yardımını mutlaka dikkate almalıyız. Çünkü her peygamber gibi o da vahyin kontrolündedir. Şayet kendisine dünya hayatı ile ilgili şeyler

(11) Will Durant, *Medeniyetin Temelleri*, Ter.Nejat Muallimoğlu, İstanbul,1978, s.15-20.

(12) W.Durant, a.g.e. s.21-167.

(13) W.Durant, a.g.e. s.17.

(14) K.Boulding, *Yirminci Asrın Manası*, Ter.Erol Güngör, İstanbul, 1980.s.11.

(15) K.Boulding, a.g.e. s.13.

(16) Bakara, II/30-32.

(17) Bakara, 2/30-31.

(18) Taberî, *Camiu'l Beyân*, Mısır, 1968, I/215.

(19) İbn Kesir, *Tefsir*, Kahire, Tarihsiz, I/105.

(20) Buharî, *Sahih*, K.Tefsir, S.Bakara,65,II/2. V/147.

öğretilmemiş olsaydı, O'nun dünya hayatını intibak etmesi ve yaşaması hemen hemen imkânsız olurdu.

Zarurî ihtiyaçları ve ihtiyaç duyduğu aletler, yine Allah tarafından kendisine öğretilmiştir. Kurtubî'nin Hz. Ömer kanalıyla yaptığı bir rivayette Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakın yeryüzüne dört bereketi indirdiğini açıklamaktadır: Bunlar, demir, su, ateş ve tuzdur.⁽²¹⁾ İbn Abbas'ın rivayet ettiği diğer bir hadiste ise, Hz. Adem, cennetten indiği zaman beraberinde demirden ma'mul beş şey getirmiştir: Örs, kerpeten, gürz, çekiç ve iğne.⁽²²⁾

"Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti"⁽²³⁾ ayetinden ve yapılan rivayetlerden öğreniyoruz ki, Hz. Adem cennetten yeryüzüne indiği zaman, eşyanın adını biliyor ve bunlardan bir kısmını da kullanıyordu. O'nun oğullarından birinin çiftçi, diğerinin çoban oluşu, bunu açıkça göstermektedir. Hz. Adem, bu rivayetlere göre, ateşi, suyu, tuzu, demirden ma'mul örs, kerpeten, gürz, çekiç ve iğneyi ilk kullanan insandır.

Bir ayette "demiri indirdik"⁽²⁴⁾ buyrulmakta, hadiste ise, ateş, demir, su ve tuzun indirildiği açıklanmaktadır. İndirme tabirini, bazı müfessirler, yaratma, inşa ve ihdas anlamında anlamışlardır.⁽²⁵⁾ Bunları indirdik demek, bunları insanlar için hazırladık ve yarattık demektir. Bu anlama göre, Hz. Adem, yeryüzüne indiğinde bu maddeleri hazırlamış ve kullanmıştır. Rahman suresinde Cenab-ı Hak, insanı yarattığını ve insana beyanı (konuşup düşüncesini açıklamayı) öğrettiğini açıklamaktadır.⁽²⁶⁾ Rum suresindeki bir ayete ise "dillerinizin ve renklerinize değişik olması O'nun ayetlerinden" denilmektedir.⁽²⁷⁾

Verilen bu örnekler, Cenab-ı Hakın insanlara lütf ve ihsanı olarak bazı bilgileri ve teknikleri öğrettiğini göstermektedir. Allah, önce bu bilgileri peygamberlerine öğretmiş, onlar da peygamber oldukları ümmetlerine bu bilgileri aktarmışlardır. Fakat bu bilgiler, tıpkı dinî kaide ve kurallar gibi zaman zaman unutulmuş veya toplumların helâk edilmesiyle bu bilgiler de yok olmuş olabilir. Ateşi kullanan, hayvanlardan istifade eden, çiftçilik ile uğraşan, ilk evlilik müessesesini kuran bir toplumun geri ve vahşi olması ile mümkün değildir.⁽²⁸⁾

Batı medeniyetini kuran batı insanının fikri, düşünce ve inanç yapısını, dünya hayatına değer verme, bu hayatı her an daha verimli ve daha yararlı hâle getirme, yine insanın elinde olduğu umancı teşkil eder. İslâm medeniyetini kuran müslümanların fikir, düşünce ve inanç yapısını ise, birinci derecede Allah ve ahiret inancı, ikinci derecede dünyaya ait işler teşkil eder. Aslında dünyaya ait işler, ahiret işlerinden ayrı değildir. Dünya ve içindekiler, gaye ve amaç değil, Allah rızasını kazanmada birer araçtır. Dünya ga-

ye olamaz, olsa olsa iyi ve yerinde kullanıldığında Allah'a götüren iyi bir araçtır. Asıl olan ve olması gereken "Allah rızası"dır. Bugünkü batı medeniyeti ile İslâm medeniyetinin temel ayrılış noktası belki de budur.

Medeniyetlerin var oluş sebepleri, farklı olsa da, neticelerinden istifade etme, insanlar arasında müşterektir. Kültür açısından olmasa bile medeniyet açısından milletler, bir medeniyeti paylaşabilir ve ondan istifade edebilir. Nitekim, Ortaçağ'da bir ara Hristiyan batı medeniyeti, İslâm medeniyetini paylaştığı gibi, bugün de İslâm alemi, batı medeniyetini Hristiyanlarla paylaşmaktadır. Hatta Uzak doğu ve Amerika bu medeniyeti paylaşmada ortaklardır.

Kur'ân ve hadîs'e göre, dünya ve içindekiler, aldattıcı birer hayâl değil, Allah'ın yaratıcı kudretini gösteren birer "âyet"tir. Müslümanın görevi bu ayeti en iyi bir biçimde anlamak ve onu yorumlamak ve böylece Allah'a ulaşmaktır. Dünya, iyi kullanılması için Allah tarafından insanlara verilen bir emanettir. Bu emanetin iyi kullanılması ve emanet sahibine ihanet edilmemesi gerekir.

II. KUR'ÂN'DA MEDENİYET VE TEKNİK

Kur'ân-ı Kerim'in muhatabı insandır. İnsanın Allah ile, insanın insan ile, insanın eşya ile olan münasebetlerini tanzim eden ve insanlara bu konularda yol gösterip kılavuzluk eden Kur'ân, aynı zamanda insanoğlunun geçirdiği devirleri belli kesitler içinde sunarak, ondan Allah'a inanmasını ve imanının devam etmesini ister. Kur'ân, insanın hidayetini ister. Bunun için de bir çok metod kullanır. Bu metodlardan biri de tahkiye, yani geçmiş hikâye etmek suretiyle insanları doğruya ve gerçeğe davet metodudur.

Kur'ân-ı Kerim, bir hikaye kitabı değildir. O'nun anlatış, sunuş biçimi ve metodu, bir hikaye kitabından çok farklıdır. Kur'ân, olayları, kendi özel metoduna uygun bir biçimde ele alarak, gayesini açıklama hususunda birer örnek ve birer delil olarak zikreder. Kur'ân, tarihî olaylardan ve tarihî delillerden faydalananır. Böylece insanın görüş açısını ve kültürünü genişleterek onu bulunduğu ortamdan çıkartır ve yepyeni bir ortamın içine sokar. Kur'ân, olayları kendi amacı için naklederken, amacı için olayları farklı biçimlerde ele alırken bize de, insanlığın geçirdiği merhaleleri, devirleri, medeniyet ve teknikleri doğrudan veya dolaylı olarak haber verir.

İnsanlığın geçmişini ele alıp inceleyen ve bu konuda araştırma yapan arkeoloji, antropoloji, sosyoloji ve tarih gibi ilimler, bize insanlığın geçirdiği mer-

(21) Kurtubî, el-Cami', Beyrut, Tarihsiz, XVII/260-261.

(22) Kurtubî, a.g.e. XVII/261.

(23) Bakara, II/31.

(24) Hadid, 57/25.

(25) Zemahşerî, Keşşâf, Beyrut, Tarihsiz, IV/66, Ebussuud, İrsâd, Beyrut, Tarihsiz, VIII/212.

(26) Rahman, 55/2-4.

(27) Rûm, 30/22.

(28) Doç.Dr. İbrahim Canan, Medeniyet Kültür ve Teknik, İstanbul, 1984, s. 114. Hadislerde medeniyet, kültür ve teknik için, adı geçen esere müracaat edilebilir.

haleler ve devirlerle ilgili bilgiler vermekte ve onların medeniyet ve tekniklerinden bahsetmektedir. "Hayat bir tecrübeler, tecrübe ise, mahiyeti ne olursa olsun zaman içinde bir akış, süreklileşme, sonsuzlukta renk renk ışıldayan bir şeyi yaşama olayıdır"⁽²⁹⁾

Paleoglara ve Arkeoglara göre, tahminen 80.000 yıl kadar evvel yeryüzünün buzullarla kaplı bulunduğu çağlarda (Diluvium) insan ortaya çıktı. Bugünkü bitki ve insan alemi ile insan nesli, kaba taş ve yontma taş devirlerinde yaklaşık olarak milattan 20.000 yıl kadar evvel teşekkül etmiştir.⁽³⁰⁾ Arkeolojik kazılar sonunda bulunan o devreye ait kalıntılar, bize yontma taş devri insanının, çanak çömlek yapabildiğini, besi maddelerini ve tahıl anbarlarda depo ettiğini ve bir çok vahşi hayvanı ehlileştirdiğini isbatlamaktadır.⁽³¹⁾

Bu açıklamalar, bilim adamlarının ve uzmanların ortaya attığı ve ileri sürdüğü fikir ve düşüncelerdir. Rakamlar, genellikle tahminlere dayanır, ve araştırmayı yapan uzman kişinin indî kanaat ve düşüncelerini yansıtır. Kur'an'da geçmiş ile bilgi verilirken rakamlar zikredilmez. Buna gerek de yoktur. Zira geçmiş öğrenmekten asıl amaç, ibret ve ders almaktır. Bunun içindir ki Kur'an, arkeolojik araştırmaya ve ibret almaya yönelik seyahate (Türizm'e) büyük önem verir.⁽³²⁾ Yeryüzünü insanlardan gezip dolaşmalarını ve geçmiş milletlerin acıklı sonlarını ibretle seyretmelerini ister. Kur'an ayetlerinde seyahat, gözlem, araştırma, tetkik, kazı ve bunlarla ilgili ilimlerden elde edilecek netice, yalnız bu dünyada elde edeceğimiz tarihî, coğrafi ve arkeolojik bilgilere ve bu bilgiler vasıtasıyla sağlanacak menfaatlara sahip olmak değil, bunlarla birlikte, bunlardan Allah'ı ve O'nun eşsiz gücünü görmektir.

Kıssalarla ilgili Kur'an ayetlerinin ana fikri, "ahlâki ve millî çöküntünün temel nedeni ruhî dengesizlik

olduğudur. Bolluk ve servetin olmadığıdır. Şayet bir toplum, ahlâki değerleri yitirmeden yaşayabilseydi, refahın ve bolluğun kötü sonuçlarından kaçabilir ve hayatını sürdürebilirdi. Zira dinî inanç ve ahlâki değerlerden yoksun bir toplumda benimsenen ekonomik modeller, ve bunun neticesinde elde edilen refah, toplumu daha çürük, daha inançsız ve daha bencil yapmaktadır. Kur'an, gerekli kolaylıklardan ve ruhsatlardan yararlanmaya karşı değildir. Kur'an, refah ve konfora da karşı değildir. Kur'an, konfor ve refah sevgisine karşıdır. Çünkü toplumun manevî gücünü yok eden refah değil, lüks alışkanlığıdır. İnanç-

sızlık ve ahlâki düşüş, toplumları içten çürüten ve acı sonunu hazırlayan en önemli iki etkindir. Kur'an üzerinde durduğu ve özenle sunduğu misallerdeki ana fikir, budur. Eriştikleri üstün medeniyet ve kültür, böyle toplumları kurtarmaya yetmemiştir. Neticede yok olup gitmişlerdir. Kur'an bizden bu gerçeği anlamamızı ister.

1. ZIRAATÇILIK VE HAYVANCILIK

Kültürün ilk form'u ziraattır. İnsan ancak toprağı işlemek ve önceden tayin edilemeyen istikbal için tedbirler almak üzere bir yere yerleştiği vakit, medenî olmak için zaman ve vakit bulur.⁽³³⁾ Bugün biliyoruz ki, yerleşik ziraatın ve hayvan ehlileştirip yetiştirmenin başlangıcına sekiz veya on bin yıl kadar önceki Mezopotamya'nın yukarıdaki ilk neolitik köylerde rastlanmaktadır.⁽³⁴⁾ Toplu ziraatçılık gibi madencilik de Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlarda başlamış, ilk siteler, Mezopotamya'da kurulmuş ve madenlere dayanan sanayi inkılabı bu gelişmelerde önemli rol oynamıştır.⁽³⁵⁾

Ziraat, yazının ve medeniyetin doğuşunda önemli rol oynamıştır.⁽³⁶⁾ Bu neolitik ziraat kültürü, oldukça yeknasak bir şekilde batıda Avrupa'nın uçlarına, doğuda Asya ve Amerika'ya, Afrika'da sahranın güneyine ve nihayet paleolitik avcı kültürünün son sığınağı olan Avusturalya'ya kadar yayılmıştır.⁽³⁷⁾

İnsanlığın ilk dönemi, bugüne göre geri ve ibtidai olsa bile, kendi çağına göre geri değildir. Hele insanlığın ilk başlangıcı, evrimcilerin sandığı gibi bir vahşet ve gerilik içinde değildir. Kur'an'ın açık beyanına göre, ilk insan Hz.Adem'dir. Yine Kur'an'ın beyanına göre, ilk aile yuvası Hz.Adem'in çocuklarından biri ziraatçılık, diğeri de hayvancılıkla uğraşmıştır. Kur'an-ı K'de Hz.Adem'in iki oğlu ile ilgili olarak anlatılan kıssada, ikisinin Allah'a takdim ettiği kurbandan bahsedilmekte, birinin takdim ettiği kurbanın kabul, diğeri için takdim ettiği kurbanın ise kabul edilmediği anlatılmaktadır.⁽³⁸⁾

Diğer kıssalar gibi, bu kıssanın da ibret için olduğunu ve asla mücerret bir hikaye olmadığını anlatan Fahrettin er-Râzî, (ö.606/1207) başta olmak üzere, hemen hemen bütün dirâyet müfessirleri ile rivayet müfessirleri, bu olay kahramanlarının Habil ile Kâbil oldukları konusunda hemfikirdirler. Kâbilin ziraatçılık, Habilin ise hayvancılıkla uğraştıklarını naklederek,⁽³⁹⁾

(29) Irwin Edman, *Sanat ve İnsan*, Ter.Turhan Oğuzman, İst.1966,s.3.

(30) Doç.Dr.HALİ KOÇER, *Eğitim Tarihi*, (İlk Çağ) Ankara,1971,s.1,Dr.René Verneau, *İnsanlığın Başlangıçları*, Ter.M.Kemâl, İstanbul, Tarih-siz,s.200-280. *Uygurlik Tarihi Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İst.1981,s.6. B.Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.10-20. (Tahmini iki rakam arasındaki farklılık dikkat çekicidir)

(31) H.Ali Koçer, a.g.e. s.2.

(32) En'am, 6/11, Nahl,16/36, Neml,27/69, Fatır,35/44, Meryem,29/109.

(33) W.Durant, *Medeniyetin Temelleri*, s.17.

(34) K.Boulding, *Yirmi Asrın Manası*, s.35.

(35) K.Boulding, a.g.e. s.36.

(36) K.Boulding, a.g.e. s.40.

(37) K.Boulding, a.g.e. s.76-77.

(38) Maide, 5/27.

(39) Râzî, *Mefatihü'l Gavb*, Tahran, Tarih-siz, XXI/205, Taberî, *Camiu'l Beyan*, VI/196, İbn Kesir, *Tefsir*, III/76, Kurtubî, *el-Cami*, VI/134.

Taberî⁽⁴⁰⁾, İbn Kesir⁽⁴¹⁾ gibi meşhur rivayet tefsirleri bu hususu açıkça belirttikleri gibi, Kurtubî⁽⁴²⁾, ve Râzî⁽⁴³⁾ gibi müfessirler de bu rivayetleri aynen nakle-derler. Her ne kadar, ayette takdim edilen kurbanın cinsi, açıkcası belirtilmiyorsa da, tefsirlerde bu konu açıkça belirtilmektedir. Bilindiği gibi "kurban" sadece ehli hayvanlardan olmaktadır. Nitekim Hâbil de ehli bir hayvanı kurban olarak takdim etmiştir. Kâbil ise, ziraatçılık ile uğraştığında, onun kurbanı, bu cins-ten bir şey olmuştur. Neticede Hâbil'in kurbanı kabul olunmuş, Kâbil'in kurbanı ise kabul olunmamıştır. Hz.Adem zamanında ve O daha hayatta iken, sosyal bir müessese olan aile müessesesi kurulmuş, dinî bir kural olan kurban takdimi, diğer bir ifâde ile hediye vermek adeti teessüs etmiştir.

Bu ayetten anlıyoruz ki, ilk kurban adetini ortaya koyan Hz.Adem'dir. Uygulayıcıları da Hâbil ile Kâbil'dir. Beşerî anlamda rasladığımız ilk kültür örne-ği de kurbandır. İnsanlığın ilk medeniyet örnekleri arasında gördüğümüz kurban, ilk insan Hz.Adem'in Kur'an'da zikredilen ilk sosyal olayıdır. Ayette şöyle denilmektedir: "Onlara, Adem'in iki oğlunu gerçek (bir kıssa) olarak oku: Hani her biri birer kurban sun-muşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekin-den edilmemişti."⁽⁴⁴⁾

Tarihi başlangıcını ve yaşadığı çağı kesinlikle bile-medığımız, fakat bütün kutsal kitapların ve bunlar arasında Kur'an'ın ilk insan olarak takdim ettiği Hz.Adem'in hayatında olan bu kurban olayı, insanlı-ğın bu döneminde belli bir kültürün olduğunu gös-termektedir. Bu kültür, kurban, hayvancılık ve ziraat-çılıktır.

2. İLK ÖLÜ VE İLK MEZAR

Beşeriyet tarihinin ikinci kültürü, Kur'an'da zikre-dildiği kadarıyla ilk ölü Hâbil'in gömülmesi olayıdır. Bir kardeş, diğer kardeşi öldürmüş, fakat ölüyü ne yapacağını bilememiştir. Dehşet içinde kalan kardeş kâtili Kâbil, Hâbil'in ölüsü karşısında çaresizdir. İşte tam bu sırada bir karga, diğer bir kargayı öldürmüş ve öldürdüğü kargayı toprağa gömmüştür.

Bu olaya şahit olan Kâbil, ondan öğrendiğini ay-nen tatbik etmiş ve kardeşi Hâbil'i toprağa göm-müştür.⁽⁴⁵⁾ Bu olayı, Kur'an şöyle anlatmaktadır:

"Derken Allah, bir karga gönderdi, (karga) ona karde-şinin nasıl gömüleceğini göstermek için yeri eşeli-yordu. Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşi-min cesedini gömmekten acizmiyim(ben)? dedi ve pişman olanlardan oldu."⁽⁴⁶⁾

Bu ayetten anlıyoruz ki, Allah, bir canlıya bir başka canlı vasıtasıyla yol göstermiş ve eğitmiştir. Bu bir yol gösterme ve öğretme olduğu kadar, gözlem yolu ile yeni imkânlar ve buluşların da olabileceğini göster-mektedir. Elmalı'lı Hamdi Yazır, tefsirinde bu olayı değerlendirirken "karganın gelişi ölüyü nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için"⁽⁴⁷⁾ der. Kurtubî, ilk ölen kişinin Hâbil, ilk kâtilin Kâbil, ilk mezarının da yine Kâbil olduğunu söyler.⁽⁴⁸⁾ Hz.Peygamber, "Allah, Hz.Adem'in iki oğlunu size örnek olarak göstermiş-tir. Onlardan hayırlı olanını alınız, kötü olanını terke-diniz"⁽⁴⁹⁾ buyurmuştur.

Yine bu ayet ve hadisten anlıyoruz ki,Allah, bazı şeyleri ve kültürün bazı kısımlarını bizzat insanlara öğretmiştir. Yani kültür, medeniyet ve tekniğin oluşmasında ve ortaya çıkmasında Allah'ın bizzat müdahalesi, yol göstermesi ve bazı bilgileri öğret-mesi söz konusudur. Nitekim Hz.Adem'e eşyanın adlarını öğretmesi⁽⁵⁰⁾, Hz.Nuh'a gemiyi nasıl yapaca-ğını vahyetmesi⁽⁵¹⁾ ve Kâbil'e ölüyü nasıl gömeceğini karga vasıtasıyla göstermesi⁽⁵²⁾ bunun açık delilleri-dir. Ancak insanlık, Cenab-ı Hak'tan öğrendiği bu ilk bilgilere akıl, zeka ve tecrübeleri ile ilâvelerde bulun-muş ve mevcut bilgilerini bu vasıtalarla geliştirip ge-nişletmiştir. Bilgide ve teknikte çok önemli gelişme-ler vardır. Fakat bu gelişme, sıfırdan ve yoktan vara doğru değil, mevcut bilgilerden yeni bilgilere ve yeni oluşlara doğrudur. Kur'an'da "Rabbim ilmimi artır"⁽⁵³⁾ buyrulmaktadır. İlim, ancak mevcut bilgilere yeni yeni şeyler ilâve edilerek artar. Mevcut bilgiler, geliştirilerek artar.

3. RESİM VE HEYKEL

Kur'an-ı Kerim'de Nuh suresinin 23. ayetinde beş putun adından bahsedilmekte ve şöyle denilmekte-dir: "Dediler ki, Tanrılarımızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suva'ı, Ne Yeğus'u, ne Yekuk'u ve ne de Nesr'i bı-rakmayın" Zikredilen bu beş isim, Taberî'nin naklettiği bir hadîse göre Hz.Adem'in oğullarından beşinin adıdır.⁽⁵⁴⁾ Buharî'de nakledilen bir başka hadiste ise bunlar, Hz.Nuh'un kavminden olan beş kişinin adı-

(40) Taberî, *Camîu'l Beyân*, VI/196.

(41) İbn Kesir, *Tefsir*, III/76.

(42) Kurtubî, *el-Camî*, VI/134.

(43) Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, XXI/203.

(44) Maide, 5/27.

(45) Taberî, *Camîu'l Beyân*, VI/97.

(46) Maide, 5/31.

(47) Elmalı'lı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul,1936, II/1653.

(48) Kurtubî, *el-Camî* VI/141.

(49) Taberî, a.g.e. VI/199, İbn Kesir, *Tefsir*, III/85.

(50) Bakara, 2/31.

(51) Hüd, II/37.

(52) Maide, 5/31.

(53) Tâhâ, 20/114.

(54) Taberî, *Camî* XXIX/98-99, İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/262, Kurtubî, *el-Camî*, XVIII/30.

dir.⁽⁵⁵⁾ Bunlar, kavmin salih kişileridir ve ölümlerinden sonra, başkaları tarafından resimleri⁽⁵⁶⁾, ve heykelleri⁽⁵⁷⁾ yapılmış ve Hz.Peygamber zamanına kadar da bu heykeller, varlıklarını sürdürmüştür.⁽⁵⁸⁾

Rivâyetlerdeki bu farklılığı bir tarafa bıraktığımızda dahi, ilk insanların resim ve heykel yapabildiklerini görüyoruz. İster Hz.Adem'in çocukları olsun, ister Hz.Nuh'un kavminden olsun, Hz.Nuh döneminde bu beş kişinin heykelleri mevcuttur ve bu heykellere tapılmaktadır. Ayet, puta tapanların, bu beş puta tapmaya devam ettiklerini ve bırakmamak için cırpındıklarını anlatır. Nitekim İbn Kesir, Hz.Nuh zamanında bu putlara ibadet edildiklerini nakleder.⁽⁵⁹⁾ Bundan şunu anlıyoruz ki, insanlar önce tevhid inancına sahip oldukları halde, daha sonra bu inançlarını kaybederek putlara tapmaya başlamışlar ve putlar yapmışlardır. Sık sık gelen Peygamberlerin, geliş amacı da bozulan itikadı düzeltmek içindir. Hz.Adem'in nesli bozulduğundan Hz.İdris onlara peygamber olarak gönderilmiş, daha sonra sırayı Hz.Nuh almıştır.

Tapınmak amacına yönelik resim ve heykel'i İslâm dini yasaklamıştır. Bu yasak, yok olan bir şey için değil, bilakis var olan şey içindir. Kur'an'da zikredilen en eski putculuk ve put adları, yukarıda mealini verdiğimiz olay ve put adlarıdır. Ayet, her ne kadar Nuh suresi içinde yer alıyor ve Buhârî de bu beş kişinin Hz.Nuh kavmine ait olduğunu naklediyorsa da, bu beş kişinin, Taberî'nin de naklettiği gibi Hz.Adem'in evlatlarından olması ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Zira bir önceki ayet, Hz.Nuh'un kavminin taşkınlıkları karşısında Allah'a olan münacaatını nakletmektedir. Akabinde kavmine mensup insanların, putlarımızı terketmeyiniz, çağrısı yer almaktadır.

Bir grup insanın, put derecesine gelebilmesi için zaman faktörünü hesaba katarsak, bu beş insanın Hz.Nuh'tan önce yaşamış olması ihtimali daha akla yatkın ve psikolojik ve sosyolojik faktörlere daha uygundur. Konunun üzerinde önemle durmamızın asıl sebebi, bunların kimin evlatları oldukları değildir, bilakis ilk insanların resim ve heykel gibi medeniyet mahsulü bazı san'at dallarına sahip bulunduklarını göstermek içindir. Resim ve heykel yapabilen bir toplumun, tekamül teorisine göre de vahşi sayılması mümkün değildir.

Resimle ilgili önemli bir olay da, Hz.Süleyman'a

mescidler, resimler büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yapan Cinlerin olayıdır.⁽⁶⁰⁾ Hz.Süleyman'ın emrine rûzgâr⁽⁶¹⁾, ve cinler⁽⁶²⁾ verilmiş ve cinler Hz.Süleyman için resimler yapmıştır. Sebe' suresi 13. ayette geçen ve resim olarak açıklanması yapılan kelimenin Kur'an'daki ifadesi, "Temâsil"dir. Temâsil, timsâl kelimesinin çoğuludur ve lügatta resim olarak tarif edilmektedir. Timsâl, Lisanu'l Arab'da "Allah'ın yarattığı şeylerden bir şeye benzetilerek yapılan bir şeyin adıdır".⁽⁶³⁾ Taberî⁽⁶⁴⁾, ve İbn Kesir'in⁽⁶⁵⁾ naklettiğine göre de temâsil, resimlerdir. Kurtubî'ye göre temâsil, gerek canlı ve gerekse canlılar dışında resmi yapılan her şeydir.⁽⁶⁶⁾ Zeccâc ve Nehhâs'a göre temâsil, bir şeyin bakırdan, sırcadan mermerden ve diğer şeylerden yapılmış suretlerdir. Nakledildiğine göre, bu timsaller, peygamberlerin, meleklerin, bilginlerin ve iyi kişilerin resimleridir. Bunlar mescidlere resmedilmişlerdir. Bundan amaç da, insanların bunları görüp ibadet ve itikadlarını artırmasıdır.⁽⁶⁷⁾

Mücahid'e göre temâsil, bakırdan, Katade'ye göre ise, camdandır.⁽⁶⁸⁾ Kurtubî'nin naklettiğine göre, Nehhâs, resim yapmanın ve resim işiyle meşgul olmanın câiz olduğuna kâildir.⁽⁶⁹⁾ Ancak müfessirlerin çoğunluğuna göre, Hz.Süleyman'ın şeriatında resim yapmak câiz olduğu halde, Hz.Muhammed'in şeriatında câiz değildir.⁽⁷⁰⁾ Resim ve heykelin haramlığı konusu, hadislerle belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile, hangi resmin haram, hangi resmin haram olmadığı konusu, hadislerde ifade edilmiş ve İslâm alimlerinin icthadi kararlarına bırakılmıştır. Ayetin zahiri anlamından anladığımız şey Hz.Süleyman devrinde resimlerin yapıldığı ve resim yapmanın meşru olduğudur. Resimleri yapanlar ise cinlerdir.

Kur'an'ı Kerim'den öğrendiğimiz bir diğer olay da, Hz.Musa'nın ümmetinden olan Samirî adında birinin yaptığı buzağı heykelidir. Samirî, Hz.Musa'nın ümmetinden süs eşyalarını toplamış, onları ateşe atarak eritmiş ve böğüren bir buzağı heykeli yapmıştır. Kur'an bu olayı şöyle anlatır: "Musa'nın ardından millet, ziynet takımlarından canlı imiş gibi böğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edindiler"⁽⁷¹⁾ Canlı imiş gibi böğüren ifadesi, medeniyet tarihi açısından bakıldığında çok manidâr bir ifâdedir. Bugün dahi yapamadığımız, fakat o günün şartlarına göre yapılmış olan bu heykel, canlı imiş gibi böğürmekte-

(55) Buhârî, *Sahih*, Tefsiru Surei İna Erselna, VI/199.

(56) İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/262, Kurtubî, *el-Cami'*, XVIII/307-308.

(57) Buhârî, aynı yer.

(58) Buhârî, aynı yer.

(59) İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/262.

(60) Sebe' 34/13.

(61) Neml, 27/15.

(62) Sebe' 34/13.

(63) *Lisanu'l Arab*, M S L maddesi, Kurtubî, XIV/272.

(64) Taberî, *el-Cami'* XXII/70.

(65) İbn Kesir, *Tefsir*, VI/487.

(66) Kurtubî, *el-Cami'*, XIV/273.

(67) Kurtubî, *el-Cami'*, XIV/273. Ayrıca bkz.: Şevkanî, *Fethu'l Kadir*, Beyrut, Tarihsiz, XXII/118, S.Siddik Hasan Hân, *Fehhu'l Beyân*, Kahire, Tarihsiz, VII/435, Ebussuud, *İrsâr*, VII/125.

(68) İbn Kesir, *Tefsir*, VI/487.

(69) Kurtubî, *el-Cami'*, XIV/273.

(70) İbn Arabî, *Ahkâm'u'l Kur'an*, Beyrut, Tarihsiz, IV/1600, Cassas, *Ahkâm'u'l-Kur'an*, Beyrut, Tarihsiz, II/410.

(71) A'raf, 7/148. Ayrıca bkz.: Tâhâ, 20/88, Bakara, 2/51, Nisâ, 4/153.

dir. Teknik ve san'at gücü açısından bakıldığında, insanı dehşete düşüren bir olaydır. İnanç ve din açısından bakıldığında, insanlığın içine düştüğü kötü durumu ve gerilemeyi gösterir. İnsanlar, bir yandan teknik ve medeniyet yolunda ilerlerken, diğer yandan inanç ve ahlâk yolunda düşüş kaydederek gerilemişlerdir. Bunun zıddı olarak da, bazen ahlâk ve inanç alanlarında ilerleyip örnek nesiller oluşturdukları halde, teknik ve medeniyet yolunda geri kalıp ilerleyememişlerdir.

4. İLK GEMİ

Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre, ilk gemiyi inşa eden Hz.Nuh'tur. Hz.Nuh gemiyi, Allah'ın öğretmesi ve O'nun kontrolünde yapmıştır. Bu hususu açıklayan Kur'an ayetinin mealî şöyledir: "Biz ona vahyettik ki, gözlerimizin önünde ve vahyimiz (öğretmemiz) ile o gemiyi yap"⁽⁷³⁾ Geminin neden ve nasıl yapıldığını ise şu ayetten öğreniyoruz: "Tahtadan yapılmış ve mihla çakılmıştı"⁽⁷⁴⁾ Bu ayetlerden anlıyoruz ki, Hz.Nuh'a gemiyi yapmasını emreden Allah'tır. Allah, geminin nasıl ve neden yapılacağını da Hz.Nuh'a öğretmiş ve geminin yapılışını da kontrol etmiştir. Hz.Nuh gemiyi tahtadan yapmış ve tahtaları çivi ile birbirine tutturmuştur.

Tahtadan bir gemi yapmak için, önce ağaçların tahta haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için de malzemeye ihtiyaç vardır. En azından bir kesecek ve yontacak alete O, muhtaçtı. Hz.Nuh'un bunlara sahip olduğunu, bu zorunlu mantık kuralından çıkartıyoruz. İkinci olarak da, tahtaları birbirine tutturacak çiviye muhtaçtı. Kur'an'dan O'nun çiviye kullandığını sarahaten öğreniyoruz. Demek ki çiviye ve yapılışını da biliyordu. Kur'an, bize ilk geminin yapılışını yukarıda zikredilen ayetlerde olduğu kadarıyla anlatmaktadır. Ancak Tefsirlerde gemi ve geminin yapılış ile ilgili geniş bilgiler verilmektedir. Fakat bu bilgilerin sıhhati şüphelidir.

Elmalılı Hamdi Yazır, geminin durumu ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "Tulu (uzunluğu) üç yüz zira', arzı (eni) elli zira', semada tulu, yani su kesimin-

den yukarı irtifai otuz zira', sacdan ma'mul üç anbarlı bir gemi idi"⁽⁷⁵⁾ Elmalılı, bu bilgiyi verdikten sonra ihtarda bulunmaktadır. Bu gibi tafsilâta girişmek beyhudedir, doğrusunu tayin etmek imkânsızdır. Ancak bize bu geminin yelkenli bir gemi değil, vapur gibi ocaklı ve istim gibi fevaranlı, yani kaynayıp fışkıran bir muharrik kuvvete hâiz gemi olduğunu ifâde eden ayetin ifâdesi de son derecede dikkat çekicidir.⁽⁷⁶⁾ Ayette şöyle denilmektedir: "Ta ki emrimiz geldi ve tennur feverân etti"⁽⁷⁷⁾

Tennur, lügatte kapalı bir ocak, bir fırındır ki, lisanimızda en ziyade, "tandır" ta'bir olunur. Leys demiştir ki, "tennur umumiyetle her lisana geçmiş bir lâfızdır." Feveran da biliniyor ki, kuvvet ve şiddetle kaynamak ve fışkırmaktır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre, tennur, gerçek anlamda bir ocaktır. Fakat mahiyeti konusunda görüş ayrılığı olmuştur. Kimine göre tennur, Hz.Nuh'a aittir. Kimine göre ise, taştan yapılmıştır.⁽⁷⁸⁾

Elmalılı, Ebû Hayyân'ın Bahrû'l Muhîd adlı tefsirinden bir nakilde bulunarak tennur'u, gemide suyun toplandığı yer olarak da tarif edildiğini hatırlatır ve bu ifâde, hemen hemen geminin kazanını andırıyor, der. Biz şimdi bihakkın diyebiliriz ki, tennurun hakikaten bir ocak olması aynı zamanda onun gemide su toplayan bir kazan ile müterâfik olmasına manî değildir.⁽⁷⁹⁾

Çoğunluğun ocak rivâyeti ile, bu rivâyet arasında bir çelişki yoktur. "Lam'ı ahd" ile "tennur" buyrulması, bunun gemiye ait bir tennur olması daha kuvvetlidir. Tennur ve feverân kelimelerinin hakikî anlamda olduğu ve ayetin bu anlamda gayet açık olduğu şüphesizdir. Binaenaleyh nasta hakikatı ve zâhîrî anlamı bırakıp da te'vil aramaya hiç de sebep yoktur. Ayetin bu zâhîrî anlamına göre, o zamanda böyle bir gemi nasıl yapılabilmiştir? Yapılmış ise sonradan bu san'at nasıl ve neden unutulmuştur? Bu gibi sorulara verilecek cevap, ancak vehimden ibaret olacaktır. Önceden bilinip de sonradan kaybolmuş nice san'at mevcuttur. Bu da onlardan biri olabilir.⁽⁸⁰⁾

Rivâyet tefsirlerinin Taberî'nin naklettiğine göre, Hz.Nuh, gemiyi nasıl yapacağını bilmiyordu. Allah O'na geminin nasıl yapılacağını vahyetmiştir.⁽⁸¹⁾ İbn Kesir'e göre de geminin yapımı, Allah'ın gözetimi altında olmuştur.⁽⁸²⁾ Çağdaş müfessirlerden Mustafa el-Merâğîde aynı kanaati paylaşır, ve İbn Kesir'in görüşüne iştirak eder.⁽⁸³⁾

(72) Hüd, 11/37.

(73) Mü'minün, 22/27.

(74) Kamer, 54/13.

(75) Elmalılı, *Hak Dini*, IV/2780.

(76) Elmalılı, a.g.e. IV/2780.

(77) Hüd, 11/40.

(78) Elmalılı, *Hak Dini*, IV/2781.

(79) Elmalılı, a.g.e. IV/2782.

(80) Elmalılı, a.g.e. IV/2782-2783. (Elmalılı'dan özetlenerek ve kısmen sadeleştirilerek nakledilmiştir. Hz.Nuh'un gemisiyle ilgili olarak yapılan yorumlar içinde, en geniş ve en farklı yorumu Elmalılı getirmiştir. Bu yorum, çağdaş anlayışa uygun ve eski yorumlardan ve rivâyetlerden çok farklıdır. Bu yorumun özelliği de farklı oluşundan kaynaklanmaktadır.)

(81) Taberî, *camî*, XII/341.

(82) İbn Kesir, *Tefsir*, IV/341.

(83) Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru'l Merâğî*, Beyrut, 1974, XII/34.

5. ŞEHİRCİLİK

Kur'an-ı Kerim'in beyânına göre, yeryüzünde sarayları, bahçeleri ve bağları olan ve bu tasvire göre de bir şehir görünümünde olan ilk yerleşir merkez, "Ahkâf" (diğer adıyla İrem) şehridir.⁽⁸⁴⁾ Ahkâf, hıfk kelimesinin çoğuludur. Hıfk, kum tepesi demektir. Yemen'de sihr bölgesinde denize nâzır kum tepeleri arasına oturduğundan, bu bölgeye "Ahkâf" denilmiştir.⁽⁸⁵⁾

Ahkâf'in evleri, kat kattı ve sarayları çok muhteşimdi.⁽⁸⁶⁾ Oğulları, malları ve davaları vardı. Etrafını bağlar ve bahçeler sarmıştı.⁽⁸⁷⁾ Burası, yüksek sütunlarla dolu "İrem" şehridir ki, şehirler arasında onun bir benzeri daha yaratılmamıştır.⁽⁸⁸⁾ Bir benzerinin yaratılmamış olması, zamanına kadar kurulan şehirler arasında, bir benzerinin bulunmaması demektir.⁽⁸⁹⁾ Yoksa Kur'an'ın nüzulü veya günümüze kadar demek değildir. Âd kavmine gelinceye kadar eşine bir daha rastlanamayan bir şehir, yapılmamış ancak Âd kavminin yaptığı "İrem" şehri, çağına kadar yapılanların en güzeli ve en eşsiz olmuştur.⁽⁹⁰⁾

Kurtubî, Âd ve Semud kavimlerinin durumu ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "Âd ve Semud kavminin durumu, Araplarca da bilinen bir husustu. Çünkü onlar, Araplar arasında bulunuyordu. Bugün halâ Semud harâbeleri mevcut bulunmaktadır."⁽⁹¹⁾ "İrem şehri, büyük bir şehir idi, saraylarında süs olarak altın ve gümüş bulunuyordu, sütunları yakuttandı."⁽⁹²⁾ İbn Kesir ise ayrıca şu bilgiyi vermektedir: Onlar, büyük direkleriyle yükselen kıldan yapılmış evlerde ikâmet etmekteydiler.⁽⁹³⁾ Âd kavmi, Hüd peygamberin kavmiydi. Bu inkişâm ve gelişmeye rağmen inkârlardan ötürü helâk olup tarihten silinmişlerdir.

Âd kavminden sonra aynı tür medeniyete Salih peygamberin kavmi olan Semud kavminde görmekteyiz. Semud'a "Ashâbu'l Hicr" de denilmiştir. Hicr, Şam ile Hicâz arasında yer alan bir beldenin adıdır. Semud kavmi, kayaları oymuş, tepelere saraylar yapmıştı. Ovalara inmiş, köşkler dizmişlerdi. Taş oymacılığı en önemli bir san'at dalıydı.⁽⁹⁴⁾ Taş oymacılığı Semud kavminin en belirgin özelliklerinden biridir ve zamanına göre, çok ileri bir san'at dalıdır.

İstahrî, Mu'cemu'l Bıldân'da taştan yapılmış Semud evlerini gördüğünü söyleyerek şunları anlatmaktadır: Semud kavminin bu evleri, bizim evlerimiz

gibi tam teşkilâtli ve dağlar gibi yüksektir. Uzaktan bakıldığında bu evler, birbirine bitişik sanılır. Fakat biraz ortalarına doğru varılınca bunlardan her birinin, birbirinden ayrı birer kâsane olduğu görülür. Etrafları dolaşılabilir, fakat yukarısına doğru çıkmakta güçlük çekilir.⁽⁹⁵⁾

Taş oymacılığı, Semud medeniyetinin adeta bir sembolüdür. Kur'an'da bu mes'eleye özel bir itina gösterildiğini ve Sâlih peygamberin kavmi Semud'a nasihatı sırasında şunları söylediğini görüyoruz: "Bir de ince san'atla dağlardan hayrete değer evler yontuyordunuz"⁽⁹⁶⁾ Bu ayet, Semud kavminin bu sahadaki san'atını açıkça ifade etmektedir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de bir başka kavim için zikredilen bir başka ayete rastlamıyoruz. Ancak Hz. Süleyman'ın sarayı için zikredilen ayetlerde, şirca saraydan bahsedilmekte ve Seme' melikesi yürürken yerde su var zannederek eteğini topladığı anlatılmaktadır. Bu sarayla ilgili bilgi ileride verilecektir.

6. BİÇAK KULLANMA

Tarihte ilk bıçağı kim, nerede ve ne zaman ve ne amaçla kullandı? Bunu kesinlikle bilemiyoruz. Bilmemiz de mümkün değildir. Ancak Kur'an-ı Kerim'in açıkça ifade ettiği bir olaydan, bıçağın meyve soymada kullanıldığı zamanı ve kullananları, açık olarak öğrenmekteyiz. Kur'an-ı Kerim, "Ahsenu'l Kasas" adını verdiği Yusuf suresinde, Hz. Yusuf'un başından geçen ibret verici olayları en veciz ve en güzel bir biçimde gözler önüne serer. Ahlâkî değerler açısından pek çok konuda insanlara örnek olacak olayların yanında, medeniyet tahirî açısından da onlara örnek olacak olaylar, bu surede yer alır. Peygamberler tarihi açısından Kur'an'da geçen kıssaları ele alıp incelediğimizde, bıçağın ilk defa meyve soymada dolayısıyla diğer işlerde kullanıldığı zamanın Hz. Yusuf döneminde olduğunu görüyoruz. Belki bıçak daha önce de kullanılmıştı. Bunu bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey, Hz. Yusuf döneminde bıçağın meyve soymada kullanıldığıdır.

Olay Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "(Kadın) onların (dedi-kodu yaparak kendisini dile düşürme) düzenlerini iştince, onlara (adam) gönderdi (yemeğe davet etti). Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı ve her birine de birer bıçak verdi. (Kadınlar, önlerine konan meyveleri soyup yemekle meşgul iken) Yusuf'a, "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar, Yusuf'u görünce onu

(84) 46/21.

(85) Taberî, *Cami'*, XXX/178, İbn Kesir, *Tefsir*, VII/268.

(86) Şuarâ, 26/128-129, 26/132-134.

(87) Şuarâ, 26/134.

(88) Fecr, 89/7-8.

(89) Elmalî'î, *Hak Dinî*, VII/5804.

(90) Elmalî'î a.g.e. VII/5804.

(91) Kurtubî, *el-Cami'*, XX/44.

(92) İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/418, Kurtubî, a.g.e. 20/47.

(93) İbn Kesir, a.g.e. VIII/416.

(94) Şuarâ, 26/146-152, Fecr, 89/9, Hicr, 15/80-81.

(95) İstahrî, *Mu'cemu'l Bıldân*, III/221 den naklen Zebidî, *Tecrid-i Sarîh*, Ter, Kâmil Miras, Ankara, 1971, IX/137.

(96) Şuarâ, 26/149.

(gözlerinde) büyüttüler (ona hayranlıklarından ötürü) ellerini kestiler ve Allah için! hâşa bu insan değildir, bu ancak güzel bir melektir dediler⁽⁹⁷⁾

Kur'an-ı Kerim, bu olayı kadın-erkek ilişkisinde bizlere örnek olacak davranışları anlatırken, aynı zamanda o dönemdeki örf ve adetleri, kullanılan malzemeleri de anlatmaktadır. Nitekim ayette dikkatimizi çeken iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, o dönemde ziyafetlerde ve misafirliklerde veya özel toplantılarda, misafirlere meyve verildiğini ve oturmak için yastıkların kullanıldığını öğrenmemizdir. İkincisi ise, meyve soymada bıçağın kullanılmasıdır. Öyle bir bıçak ki, bir anlık şaşkınlıktan dolayı, ellerini kesebilecek kadar da keskin bir bıçak.

Hız. Yusuf'un yaşadığı dönemi ve çağı tarihi açıdan kesinlikle tesbit etmemize imkân yoktur. Fakat yaklaşık bir tarih tesbit edilebilir. Ancak Kur'an'da bu konu, ele alınıp anlatılmaz. Kur'an'ın amaçları arasında bu konuya yer verilmez. O'nun amacı, tarihi olayları, sıralayıp anlatmak değildir. Bilâkis tam aksine olayları, ibret alınması için muhteva ve konu açısından ele alarak anlatır. Yusuf kıssasında da tarih zikredilmemiş, Hız. Yusuf'un başından geçen olaylar, muhtevâ açısından anlatılmıştır.

7. İLK SİLO

Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun ilk varlık alemine çıkışı ile birlikte öğrendiği ve hayatı boyunca dâvasla terketmediği ziraatlığı, insanlara teşvik etmiş⁽⁹⁸⁾, insanlardan yeryüzünün imarını istemiş⁽⁹⁹⁾ ve bu imar ve ziraatlığı yaparken usûlüne⁽¹⁰⁰⁾ ve toprağın cinsine⁽¹⁰¹⁾ göre bir tarım yapılmasını arzu etmiştir.⁽¹⁰²⁾

İnsanoğluna düşen görev, toprağını en iyi bir biçimde işleyerek veriminin artmasını temin etmek ve böylece hem kendilerini hem de nesillerini, karşılabilecekleri kıtlık ve açlıktan korumaktır. Nitekim insanlar, bunu temin için çeşitli usuller ve metodlar kullanılmış, aç kalmamak için de yarını garanti altına almak istemiştir. Bunun için de, elde ettiği ve kazandığı mahsulünün bir kısmını saklamak ve muhafaza etmek amacıyla silolar ve benzeri şeyler yapmıştır. Bugün modern şekliyle kullandığımız siloların tarihinde ilk kullanışı ise, Mısır'da ve Hız. Yusuf'un bakanlığı sırasında olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, Hız. Yusuf'un yedi sene bol olan ekinleri, senelik zarurî ihtiyaçlar hariç, depo ettirdiği

ni ve daha sonra meydana gelen yedi kıtlık senesinde ise, bu depolanmış ekinleri kullandığını zikretmektedir.⁽¹⁰³⁾ Bu ayet-i kerimelerde ekinlerin silolar da saklanması ve muhafazasına dair işâri bir emir bulunduğu gibi ziraatlığın emredildiğine dair de bir işâret bulunmaktadır.⁽¹⁰⁴⁾

Hız. Yusuf, bir peygamberdir ve aynı zamanda bir bakan. Hız. Yusuf'un önemli özelliği, rüya tabir etmesidir. Nitekim kendisini zindandan bu özelliği kurtarmış ve bu sayede bakan olmuştur. Kralın gördüğü rüyayı, yedi sene bolluk ve yedi sene kıtlık olarak yorumlamıştır. Kendisine öğretilen rüya tabiri gibi, silo yaptırarak zahirenin korunması da kendisine öğretilmiş olabilir. Peygamber oluşu bu ihtimali, büyük ölçüde kuvvetlendirmektedir. Kur'an, bir yandan ibret alacağımız olayları naklederken, diğer yandan da olayların cereyan ettiği dönemin karakteristik özelliklerini, siyasî, içtimai, iktisadî, ahlâkî, hukukî ve kültürel durumlarını nakletmektedir. Medeniyet tarihi açısından önemli olan ve konumuzu teşkil eden de Kur'an'ın bu ikinci yönüdür.

8. ÖLÇÜ VE TARTI

İlk defa ölçü ve tartıyı eksik tartan, fazla kazanç için ölçü ve tartıda hile yapan ve hileli yollarla kazanç sağlayan, toplumun hangi toplum olduğunu, yine Kur'an'dan öğreniyoruz. Kur'an-ı Kerim, insanî duygu ve fazileti yok eden, karşılıklı güveni, iş ve ticaret emniyetini gideren bu haksız kazanç sahiplerini bize bildirmekte ve bunların Medyen halkı olduğunu açıklamaktadır.

Medyen, Akabe körfezinden Humus vadisine kadar uzanan denize paralel dağlık arazinin adıdır.⁽¹⁰⁵⁾ Medyen, adını burada yaşayan kabileden almıştır. Halkın inancına göre, alış verişte esas, hilekârlık, soygunculuk ve hileli tartı idi. Bu durumda olan Medyen halkına, Hız. Şuayb peygamber olarak gönderilmiştir. Onlara gerçeği, doğruyu, hile yapmamayı, ölçü ve tartıyı tam yapmayı, normal kâra razı olmayı öğretmiştir. Fakat onlar, Hız. Şuayb'a itaat etmemişler ve isyân etmişlerdir.⁽¹⁰⁶⁾

Medeniyet tarihi açısından bu olay ele alındığında, bunun bir kültür ve medeniyet olayı olduğu rahatlıkla anlaşılır. Ticârette ölçü kullanmak, ölçü için alet yapmak, bir kültür olayı olduğu kadar, bir medeniyet ve teknik olayıdır da. Kur'an'da "ikyâl ve "mizân" tabirleri kullanılmıştır.⁽¹⁰⁷⁾ Mikyâl, ölçek; mizân ise, terazî ve tartıda kullanılan gram demektir. Kur'an-ı Ke-

(97) Yusuf, 12/31.

(98) Mülk, 67/15.

(99) Hüd, 11/61.

(100) Kehf, 18/85.

(101) A'raf, 7/58.

(102) Konyalı Mehmet Vehbî, *Ahkâm-ı Kur'âniyye*, İstanbul, 1966, s.217-218.

(103) Yusuf, 12/47-49.

(104) Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l Gayb*, Tahran, Tarihsiz, XVIII/150.

(105) A.Cevdet Paşa, *Kıssas-ı Enbiyâ*, İstanbul, 1966, I/27, Zebidi, *Tecrid*, IX/153.

(106) A'raf, 7/85, Hüd, 11/84, Ankebut, 29/38, Hüd, 11/86, 89, 90.

(107) Hüd, 11/85.

rim, Medyen halkının cezalandırılması sebebi olarak ölçü ve tartıda hile yapmayı, bizlere ibret olarak gösterirken ⁽¹⁰⁸⁾ aynı zamanda o çağda ölçü ve tartının kullanıldığını da anlatmaktadır. Hz. Şuayb, Hz. Musa'dan önce yaşamış ve O'na kayınpeder de olmuştur. Zira Hz. Musa, Mısır'dan uzaklaşıp da Medyen'e gelince Hz. Şuayb'ın kızı ile evlenmişti.

9. DEMİRDEN ZİRH YAPILMASI

Çağımızın özellikle kullandığı maddelerin başında demir gelmektedir. Kur'an-ı Kerim, "Kendisine çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik"⁽¹⁰⁹⁾ buyurarak bu gerçeği en veciz bir şekilde gözler önüne serer. Seyyid Kutub, "bugünkü medeniyet demir üzerine kurulmuştur"⁽¹¹⁰⁾ derken, Fahreddin er-Râzî de insanlığın demire olan ihtiyacı, altına olan ihtiyacından daha çoktur demiştir.⁽¹¹¹⁾

Sebe' suresinde Hz. Davud için, O'na demiri yumuşattık.⁽¹¹²⁾ buyrulmaktadır. Demirin keşfi, eritilmesi daha eski olmasına rağmen, onun bir mum gibi kullanılarak elbise yapılması san'atı, Hz. Davud'a nasip olmuştur.⁽¹¹³⁾ Fahreddin er-Râzî, bazı kişilerin ateş ve aletler yardımı ile Davud, demir eritmeyi keşfetti ve icad etti, dediklerini nakleder.⁽¹¹⁴⁾

Taberî, Hz. Davud'un zırh yapan ilk kişi olduğunu söyler.⁽¹¹⁵⁾ Kâdî Beydâvî'nin açıklamasına göre ise, Hz. Davud, ateşsiz, dövmesiz demire mum gibi istediği biçimi verir ve demiri kumaş gibi dokurdu.⁽¹¹⁶⁾ Kur'an,ı Kerim'de demirle ilgili ayetlerden birincisi, "O'na sizi savaşta korumak için zırh yapmayı öğrettik"⁽¹¹⁷⁾ ayeti, diğeri ise, "geniş zırhlar yap, dokumasını sağlam tut diye ona demiri yumuşak kıldık"⁽¹¹⁸⁾ ayetidir. Zırh yapma san'atı, oldukça üstün bir kabiliyet isteyen bir san'attır. Önce demirden halkalar, tek tek yapılır. Sonra iç içe girdirilerek vücudu saracak şekilde örülür. Bu tür zırhlar, hem daha çok kullanışlı hem daha çevik hareket sağlar. Ayetten anlaşıldığına göre, bu tür zırhlar, ilk defa Hz. Davud tarafından Allah'ın öğretmesiyle yapılmıştır. Allah, Hz. Davud'a böyle zırhlar yapmasını öğretmekle kullarına ihsan da bulunmuş ve onlara savaşın müdafaa çarelerinden birini öğretmiştir.⁽¹¹⁹⁾

Hz. Davud'dan önce mi, yoksa sonra mı yaşadığı kesinlikle bilinmeyen ancak demir ve bakır eriten ve bu ikisini bir dağ engeli için kullanan Zülkarneyn ile ilgili ayetler de, demirden ve onun kullanılmasından bahseder. "Zülkarneyn iki dağın arasını (demir kütleriyle doldurup dağlarla) aynı seviyeye getirince: Üfleyin dedi. Nihayet o demir kütlerini bir ateş haline koyduğu zaman getirir bana üzerine erimiş bakır dökeyim dedi"⁽¹²⁰⁾

Bu ayet, Zülkarneyn tarafından demir ve bakırın eritilerek iki dağ arasına döküldüğünü anlatmaktadır. Demiri ve bakır eritmek ve sıvı haline getirmek önemli bir teknik gelişmedir. Gerek Hz. Davud'un zırh yapması, gerekse Zülkarneyn'in demiri eritmesi, geçmişte yapılan ve Kur'an'da da yer alan önemli bir medeniyet olayıdır. Taberî, demirin eritildiğini nakleder⁽¹²¹⁾, İbn Kesir de aynı kanaati paylaşır.⁽¹²²⁾

10. İLK EŞYA NAKLİ

Hz. Süleyman, Filistin'de hem bir Peygamber hem de bir kraldır. Belkis ise, Yemen'de kraliçedir. Yemen'de bulunan kraliçe Belkis'in tahtı, Filistine getirilecektir. Hz. Süleyman, ordusunun ileri gelenlerini toplayarak onlara: Ey ileri gelenler, dedi. Onların bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz, onun tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit (kötü bir cin) Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm, dedi. Bunu yapmaya gücüm yeter ve ben güvenilir (bir kimseyim). Yanında Kitab'dan bir bilim bulunan kimse de: Sen gözünü açıp yummadan ben onu sana getiririm, dedi. Süleyman tahtı yanına yerleşmiş görünce dedi ki, bu Rabbimin bir lütfudur. Lütfuna şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sinamak istiyor. Şükreden kendisi için şükretmiş olur.⁽¹²³⁾

Yemen'de bulunan Belkis'in tahtı, göz kırpması gibi çok kısa bir anda Filistin'de bulunan Hz. Süleyman'ın yanına getirilmiştir. Bu Kur'an'da anlatılan gerçek bir vâkidir. Bir mu'cize olarak da ona inanmak, imanın gereğidir. Bununla beraber bu olayın, günümüze ışık tuttuğu önemli bir yön bulunmaktadır. Bu olay, eşyayı aynen veya sureten göstermenin veya naklinin mümkün olduğuna işaret etmez mi? Çağımızda TV, eşyayı sureten nakletmektedir. Ancak

(108) Taberî, *Cami'*, XII/98-99. İbn Kesir, Tefsir, IV/272-273

(109) Hadid, 52/75.

(110) Seyyid Kutub, *Fizilâli'l Kur'an*, Beyrut, 1968, cüz. 27, s. 117, cilt. 7.

(111) F. er-Râzî, *Mefatihü'l Gayb*, 29/242.

(112) Sebe', 34/10.

(113) Elmalî'î, a.g.e. V/3949.

(114) F. er-Râzî, a.g.e. XXV/347.

(115) Taberî, *Cami'*, XXII/67.

(116) Kâdî Beydâvî, *Envârü't-Tenzil*, Mısır, 1968, II/285.

(117) Enbiyâ, 21/80.

(118) Sebe' 34/10-11.

(119) Seyyid Kutub, *Fizilâli'l Kur'an*, c. 17, cüz. 17, s. 47.

(120) Kehf, 18/96.

(121) Taberî, a.g.e. XVII/24.

(122) İbn Kesir, *Tefsir*, VI/192-193.

(123) Neml, 27/38-40.

eşyayı aynen nakletmek mümkün olmamaktadır. Bugün için mümkün de görünmemektedir.

Bu ayete müfessirler, önemli bir yorum getirememişler. Bununla beraber ayete, metafizik açıdan en ileri manayı veren Muhiddin Arabî, (ö.638/1240) olmuştur. O'na göre Yüce Allah, kâinatı her an var edip yok etmektedir. Tahtı yok etme anında Yemen'de yok etmiş ve aynı anda onu Filistin'de var etmiştir.⁽¹²⁴⁾ Prof.Dr.Hüseyin Atay, bu ayeti bir başka olaya işaret ettirmektedir. O da uzay yolu filimlerinde gösterilen bir insanı, nesneyi veya maddeyi uzak bir yere ışıklandırmak yoluyla nakletmeye çok benzer mesidir. Işınlama, ileride şayet gerçekleşirse, ayet-i kerime daha iyi anlaşılacaktır.⁽¹²⁵⁾

Bugün sadece filmlere konu olan ve düşünce plânında kalan bu olayı, insanlık tarihi, senelerce önce yaşamış ve kitap ilmine sahip bir kişi tarafından da gerçekleşmiştir.⁽¹²⁶⁾

Kitap ilmine sahip kişi, bir peygamber değil, sadece kitap ilmine sahip bir kişidir. Bu ifade çok dikkat çekicidir. O kişinin sahip olduğu kitabı bilgiye biz de sahip olabilirsek aynı şeyi yapmamak için hiç bir sebep yoktur. Bu ayet, ilmin gücünü bize gösterirken, kitabı bilmeye de teşvik etmektedir. Ayette "kitap" tabiri geçmektedir. Müfessirler, ayette geçen kitapdan maksadın "İsm-i A'zam" duası olduğunu söylerler.⁽¹²⁷⁾ "İsm-i A'zam" dusını peygamber olmayan bir kişi bilebildiğine göre, neden bir diğer kişi bilemesin? Bu duanın Kur'an'da gizli olduğu ifade edilir. Kur'an'ı çok sık ve derinlemesine düşünerek okuyabilenler ve araştıranlar, aynı imkânı neden kavuşmasınlar?

İnsanlık,şimdi değilse bile, belki ileride eşyayı maddeten nakletme imkânına kavuşabilir. Bugün sureten eşya nakledilmekte ve TV de görülmektedir. Sureten olan bu görüntü, fiilen de mümkün olabilir. Zira geçmiş te bu mümkün olmuştur. Saniyede yüzlerce kilometre sür'at, zamanımızın, düşünce yapısına ve anlayışına tamamen uygundur. Mühim olan nokta, bu hareketi yapmak için tatbik olunacak kuvveti bilmekten ibarettir. Bir yıldırım da, bir cereyan da, bir telgrafta görülen bu sür'at, bir kütlede de görülebilir. Yakından tesir icrâ ettiğini gördüğümüz iradenin, bir telsiz gibi uzakta da âmil olabildiğini gösteren misâller de yok değildir. Bir çekim gücü ile yıldızların fezada uçuştuğu bir irade ile organın bedende oynadığı bir irade ile uzaktaki bir cismin yer değiştirmesi de kitapda sabit olan ilimdendir.⁽¹²⁸⁾ Dünyanın büyük kütlesiyle hareket etmesi ve dönerek yer değiştirmesi de maddenin maddeten nakledileceğini gösteren bir başka delil olabilir.

11. ŞEFFAF SALON

İnsanlık tarihi, pek çok mimarî şahasere sahip olmuştur. Bu eserlerin bir kısmı, günümüze kadar varlığını sürdürabilmiş, bir kısmı da varlığını sürdürerek yok olup gitmiştir. Varlığını günümüze kadar sürdürerek hayatta kalan şahasere, biz gidip görebilmekte ve çeşitli yönlerden inceleyebilmekteyiz. Ancak varlığını yitirerek yok olan bu mimarî eserleri, ne yazık ki görmemize ve incelememize imkân yoktur. Bu gibi eserleri ya bilemiyoruz, ya da eserler-

de geçtiği kadarıyla sadece adını veya kısmen durumunu biliyoruz. Kısmen durumunu bilebildiğimiz eşsiz eserlerden bire de Hz.Süleyman'ın yaptırdığı şeffaf salonlu saraydır.

Hz.Süleyman'ın yaptırdığı bir saray hakkındaki bilgimiz, yine Kur'an'a dayanmaktadır. Ayette şöyle denilmektedir: "Melike'ye köşke gir dendi. Melike köşke girdi, salonu görünce onu derin bir su zannetti, eteğini çekti. Süleyman ona, doğrusu bu, camdan yapılmış şeffaf bir zemindir, dedi"⁽¹²⁹⁾ Camdan yapılmış şeffaf bir zemine sahip olan bu saray hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz. Şeffaf zemin nasıldı? Neden yapılmıştı? Nasıl yapılmıştı? bilemiyoruz. Kur'an'da bu gibi soruların cevabını bulamıyoruz. Ancak nakledilen rivayetlere göre, Hz.Süleyman, Belkis gelmezden önce saray salonunun zeminini havuz yaptırmış, içine deniz hayvanları salmış, üstünü de beyaz kristalle kapatmış, tahtını da bu salonun ortasına koydurmuştu. Belkis kristali fark edemediği için suya gireceğini sanarak bacaklarını sıvamıştı.⁽¹³⁰⁾

Medeniyet tarihi açısından önemli olan, Hz.Süleyman devrinde böyle bir sarayın yapılmış olmasıdır. Bu da gösteriyor ki, insanlığın geçmişi karanlık değildir. Bilakis belli dönemlerde çok parlak ve aydınlık dönemler yaşamıştır. Bu parlak ve aydınlık dönemlerin oluşmasında ve meydana gelmesinde peygamberlerin rolü çok büyüktür. Medeniyetlerin oluşmasında ve meydana gelmesinde peygamberlerin rolünü görmemezlikden gelmek, hakikatin bir kısmını gizlemek, insanın kendi kendine yeterli olduğunu kabul etmek demektir. İnsanın kendi kendine yeterli olduğu durumlar ve konular mevcut olsa da, olmadığı durumlar ve konular da mevcuttur. Peygamberler, insanlık tarihinin olduğu kadar, medeniyet tarihinin de yazılmasında etkin rol oynamışlar ve bir çok alanlarda medeniyetin öncüleri olmuşlardır.

(124) Yusuf Muruwe, *İzafiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri*, Recep Çalı, Ankara, 1979,s.18. Hüseyin Atay'ın takdim yazısı, Elmalılı *Hak Dini*, VI/3680.

(125) Y.Muruwe, a.g.e. s.18.

(126) Neml, 27/40.

(127) Kurtubî, *el-Cami*, XIII/204.

(128) Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini*, VI/3681.

(129) Neml, 27/44.

(130) Taberî, *Cami*, XIX/169-170, İbn Kesir, *Tefsir*, VI/206, Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara, Tarihsiz, 379 .

SONUÇ

İnsanlık veya medeniyet tarihi açısından Kur'an'ı Kerim araştırıldığı zaman, bir çok kültür, medeniyet ve teknik konularının Kur'an'da yer aldığı görülür. Bu konular, geçmiş dönemlerde yaşamış insan toplumlarının hayatlarından örnekler verilirken zikredilir. Bu zikredilen konular, birinci derecede Kur'an'ın amaçları arasında yer almaz. Ancak bu amaca yönelik mesajlar taşır ve Kur'an'ın amacına hizmet eder.

Kur'an'ın anlattığı bu olaylardan anlıyoruz ki, medeniyetlerin oluşmasında ve ortaya çıkmasında peygamberlerin önemli görevleri olmuştur. Bir başka ifade ile, Allah, peygamberleri aracılığı ile insanlara bir çok kültür ve medeniyet unsurları öğretmiştir. İnsanın gelişmesinde ve yücelmesinde bu öğretmenin temel taş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şayet Allah, Hz.Adem'e bütün isimleri öğretmeseydi, bir çok peygamberine kültür ve teknik konularında bilgi vermeseydi, belki de insanlık, bugünkü seviyesine ulaşamayacaktı.

*Kültürün maddî kısımlarında, bilhassa teknik sahada, noksan da olsa tarihi vesikalar, arkeolojik deliller bulmak suretiyle kısmî tekamül safhaları tesbit etmek mümkün görünse bile, bunu diğer sahalara tatbik etmek, muhtelif sebeplerden dolayı kolay değildir. Bir defa en basit bir müşâhede bile bir çok sa-

halarda sosyal değişmelerin aynı istikamette bir hat takip etmekten ziyade, devirden devire değişen bir gidip gelme şeklinde meydana geldiğini göstermektedir. Onun için tekâmülcülerin bir tasavvur ettikleri bir tekâmülün izlerini, ne muayyen safhaların birer alâmeti olmak üzere her kültürde raslanan bakıyelerde, ne de tabiat üstü kuvvetlerin şekil almış ifadelerinde bulmak mümkün değildir.

Aynı şekilde, tekâmül ifade edebilen ve herkesce kabul olunmuş umumî bir kıymet ölçüsünden mahrum sanat, dîn, ahlâksahalarında muayyen merhaleler tesbiti de -bugünkü antropolojik tetkikler ve malzeme karşısında imkânsız görülmektedir. Zira kültürün maddî sahasında muayyen bir ihtiyacın tatminine yarayan teknik bir unsur için ibtidâî, basit, mütekâmil ve bunları ihtivâ eden kültüre de diğerleriyle mukayese neticesinde aşağı ve yüksek, ileri veya geri vasıflarını kullanmak mümkündür. Fakat aynı kültürler, sanatı, dîni, ictimai münasebetleri tanzime yarayan örfler, adetler, ve ahlâk kaideleri bakımından mukayese edildiği takdirde yukarıdaki vasıfları kullanmanın kolay olmadığı hemen görülür. Çünkü bu sahalarda terakkî ifade eden, herkesce kabul edilmiş kıymet ölçülerinden mahrum olduğumuz müddetce verilecek hükümler subjektif kalmaya mahkumdur. Gerçi her kültürde maddî, teknik sahada vukua gelecek değişme ve terakkiler, maddî olmayan sahalarda üzerinde de müessir olmaktaysa da hiç bir vakit bu sahanın müesseselerini aynı hizaya getiren neticele-ri vermemektedir. ⁽¹³¹⁾

KAYNAKLAR

1. Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul, 1966.
2. el-Âlûsî, Ebu'l Fadl Şihabu'd Dîn es-Seyyid Mahmud (1217/1270-1802-1854) *Ruhu'l Maânî*, Beyrut, Tarihsiz.
3. Prof.Dr.Ateş Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâlî*, Ankara, Tarihsiz.
4. el-Beydâvî, Nâsiruddîn 'Ömer, (ö.685/1283) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Mısır, 1968.
5. el-Buhârî, Muhammed ibn İsmâil ibn İbrâhim ibn el-Muğîra, (ö.256/870), *Câmiu's Sahih*, İstanbul, 1979. Ofset, el-Mektebetü'l-İslâmî.
6. Boulding, K. *Yirminci Asrın Manası*, Ter.Erol Güngör, İstanbul, 1980.
7. Doç.Dr.Canan, İbrâhim, *Medeniyet, Kültür ve Teknik*, İstanbul 1984.
8. el-Cassas, Ebu Bekr Ahmed b.Ali, (ö.370/980), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, Tarihsiz, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye.
9. Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, Ter.Nejat Muallimoğlu, İstanbul, 1978.
10. Ebû's-Suûd, Mehmed b.Muhyî'd-Dîn Mehmed b.Mustafa el-İmâdî, (ö.982/1574) *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Beyrut, Tarihsiz.
11. Edman, Irwin, *San'at ve İnsan*, Ter.Turhan Oğuzman, İstanbul, 1966.
12. el-Eş'ârî, Ebû'l-Hasan, *Kitâbu'l Luma'*, Mısır, 1954.
13. Gökâlp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970.
14. Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, 1970.
15. İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b.Abdillâh, (ö.543/1148) *Ahkâmu'l Kur'an*, Tahkik, Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, Tarihsiz.
16. İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmâil, (ö.774/1372) *Tefsîru'l Kur'ânî'l 'Azîm*, Kahire, Tarihsiz. Tahkikli 8 ciltlik tefsir.
17. Prof.Dr.Kafseoğlu, İbrâhim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul, 1970.

18. Doç.Dr.Koçer, H.Ali, *Eğitim Tarihi,(İlk Çağ) Ankara*,1971.
19. *Kutub, Seyyid*, *Fizilâli'l Kur'an*, Beyrut,1968.
20. el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed, *el-Cami'li Ahkâmî'l Kur'an*, Beyrut,1965.
21. el-Maturidî, Ebu Mansur, *Kitâbu't-Tevhîd*, İstanbul,1979.
22. Mehmed Vehbî,Konyalı, *Ahkâm-ı Kur'âniyye*, İstanbul,1966.
23. el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l Merâğî*, Beyrut,1974.
24. Mirza Beşîruddîn Mahmud Ahmed, *Kur'an'ı Kerîm'in Tetkikine Giriş*, Ter.Şinasi Siber, Ankara,1960.
25. Mürüvve, Yusuf, *İzâfiyet Teorisi ve Kur'an İlke-leri*, Ter.Recep Çalı, Ankara,1979.
26. er-Râzî, Fahrüddîn, (ö.606/1209) *Mefâtihi'l Gayb*, Tahran, Tarihsiz.
27. es-Sâbunî, Muhammed Ali, *Revâ'iu'l Beyân Tefsîru Âyâtî'l Ahkâm mine'l Kur'an*, Dimeşk, Tarihsiz.
28. Sıddık Hasan Hân, *Fethu'l Beyân fi Makâsidi'l Kur'an*, Kahire, Tarihsiz.
29. eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali Muhammed (ö.1250) *Fethu'l Kadîr min 'İlmi't Tefsîr*, Lübnan, Tarihsiz.
30. el-Taberî, Muhammed İbn Cerîr, *Câmi'u'l Beyân an Te'vilî 'Ayi'l Kur'an*, Mısır,1968.
31. Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul,1981.
32. *Uygurlik Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul,1969.
33. Dr.Verneau, René, *İnsanlığın Başlangıçları*, Ter.M.Kemâl, İstanbul, Tarihsiz.
34. Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul,1936.
35. Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, İstanbul,1979.
36. Zebidî, Ahmed b.Abdî'l Lâtîf, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Ter.Kâmil Miras, Ankara,1973.
37. ez-Zemahşerî, Mahmud b.Ömer, (ö.538/1143) *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyuni'l E'kâvil*, Beyrut, Tarihsiz.